

1.

Fola se budi bez daha te nedelje u svitanje, vrela, još u snu o davljenju, uz tutnjanje koje kao da dolazi od talasa. Mrak, navučene zavese, vlaga, mokr krevet je okean: još napola usnula, zatvorenih očiju, uspravila se i viknula. Ali njeno „Kveku!“ je bezglasno, dva mehurića u vodi koji joj sad, pošto su joj usne otvorene, silaze niz grlo, gde nalaze, pošto su voda, još više vode u njoj, na njenom stomaku, ispod njega, na butinama s kojih kaplje – nekad bela satenska spavačica je natopljena, mokra iznutra i spolja, druga koža, sad je tamna od znoja i, postavši plima, okreće se, zavrće oko struka, butina, stomaka, srca, iznad njega, a onda kroz grudi.

Jecaj je tako glasan da je potpuno razbuđuje. Otvara oči i voda se izliva. Neobuzdano jeca, a onda se plima naglo povlači ne ostavivši za sobom nikakav trag sna (kao što talasi brišu zapis na pesku: grunuvši bez upozorenja, brišu ono što su napisala deca i ljubavnici). Ostaje samo neodređeni strah, odsečen od priče, nasukan na vlažnom pesku kao tanka, svetlucava pena. I tutnjava: oštar zvuk u mutnom, vlažnom mraku, pokvareni klima uređaj bučan kao da još uvek obavlja svoj zadatak.

Svetlucava strah-pena i tutnjava.

Sedi, dezorijentisana, ništa ne vidi jer su zavese boje senfa navučene, pa samo sedi, u čudu, ne znajući šta se upravo dogodilo ili zašto plače ili zašto je prestala. Uz uobičajena pitanja: koliko je sati? gde je? *U Gani*, odgovara nešto, odgovara spolja bulbul, takozvana „biber-ptica“, koji se veselo pridružuje tutnjava odom o nemaru prema stvarima koje ne rade. Dakle, nije noć: biber-ptice, jutro u Gani, zemlji u koju se doselila ili pobegla.

Opet.

Bez fanfara i predumišljaja, kao što se kreću stada ili vojnici, nagonski, bez prtljaga, krenuvši u osvit dana:

našla je pismo u ponedjeljak, ujutru, u Bostonu, dok je slagala poštu za radnim stolom (kafa, WBUR, „stanica koja živi od slušalaca kao što ste vi“), računi za školarinu, komunalije. Jedno je palo na pod. Tačnije, odlebdelo: svetloplavo, tanko, perce, skliznulo je lagano sa debele gomile pošte na početku nedelje. Pravo pismo. I ostalo da leži. Jeftino „avionsko pismo“ koje više niko ne koristi, u beloju svetlosti zime.

Otvorila ga je. Pročitala. Dvapat. Spustila ga na vrh gomile. Ostavila ga tu i otišla u cvečaru. Po mraku se vratila kući, u prazninu, i potražila ga. Ponovo pročitala da je Sejna Vosornju, njen surogat-otac, umro. Umro i ostavio njoj, „gospođici“ Folasade Sevidž, kuću s tri spavaće sobe u naselju Zapadni aerodrom, u Akri. Stajala je u kaputu, zgranuta i nema, u kuhinji, u mekoj, srebrnocrnoj tami dok je mesec bacao na pločice ledenu svetlost. Ponedjeljak uveče. Otišla je u petak. Sa aerodroma DŽFK – u Kotoku. Direktan let. Bez fanfara. Samo se spakovala i otišla.

Sada žmirka u tami i polako razaznaje sobu, potpuno stranu posle samo šest nedelja. Nepoznate oblike, senke i prazninu na drugoj strani kreveta, još sasvim stranu posle šesnaest godina.

Dodiruje spavaćicu uplašena vlagom. Guli natopljeni saten s kože. Dodiruje stomak kao što uvek radi kad se to dogodi, kad strah stidljivo lebdi oko nje još ne pokazujući svoje lice, kad nešto nije u redu, a ona ne zna šta ili s kojim od potomaka koji je odatle izašao. I stomak uvek odgovara (možda pre „utroba“, ali ta reč joj zvuči besmisleno, utroba, uvek je bilo tako. *Utroba*. Nešto pečinsko, tajanstveno, podrum. Reč sa senkom, osenčenja. Rimuje se s *groba*.) Dodiruje stomak na četiri mesta, kvadranti njenog torza između struka i grudi: najpre gornji desni (Olu), ispod desne dojke, onda donji desni (Taivo), tamo gde ima mali ožiljak, onda donji levi (Kinde), pored Taivo, onda

gornji levi (Sejdi), beba, njeno srce. Kratko se zadržava na svakom da razmotri osećaj, pokret ili mirovanje pod dlanom. Oseća:

Olu – sve mirno. Tuga kao i obično, meka i uporna poput šuma lepeze. Taivo – napetost. Blago čupkanje. Ali nema osećanja opasnosti, nema razloga za uzbunu. Kinde – odsustvo, odsustvo s odjekom, podnošljivo zahvaljujući izvesnosti da *kad bi*, ona bi znala (kao što je znala kad se dogodilo, kao što je znala istog trena dok je podsecala pastelnoplave hortenzije u radnji, i iznenada osetila nekakav grč, dole levo, i viknula „Kinde!, a nož je skliznuo i posekao joj ruku. Dok joj je krv curila na tezgju, na stabljike i latice, na telefon koji je već okretala, već sigurna o kome se radi da bi dobila sekretaricu „Ovo je Kin –“, pa onda klik preko poruke i očajno jecanje „Mama, ja sam, Taivo. Nešto se dogodilo.“ „Znam.“ Istog časa je znala, kao i Taivo, da se dogodilo, dok je oštrica prolazila kroz kožu, do vena. Pa i sad, godinu dana kasnije – više, bezmalo dve godine kasnije – pošto se s njim nije čula niti ga je videla, zna. Zna da bi znala.) Najzad, Sejdi – treperenje, leptirići, neki novi nemir, traženje nečega, nenalaženje.

Dobro.

Tuga, napetost, odsustvo, strepnja – ali *dobro su*, misli dok rukom prelazi po njima, makar živi ako nisu najbolje, u svetu, ribe u vodi, u stanju u kom ih je isporučila (dišu i bore se) i to je dovoljno. Možda drugima nije, misli Fola, drugim majkama koje se mole da im deca budu bogata i slavna, da dožive besmrtnu ljubav i radost (verovatno bolje majke, sitne, širokog osmeha, odlične vozačice, miniven majke), ali jeste njoj koja bi ubila, osakatila i umrla za svako dete, ali zna da spremnost da se umre ima svoje granice.

Da je smrt ravnodušna.

Ne *njena* (mada tako izgleda), već njen vekovni protivnik, njen neprijatelj, *njihova*, neprijatelj svih majki – smrt, stradanje deteta – jednom će je poraziti, zna.

Ali ne danas.

Strah se povlači. Tutnjava ostaje. Hrapavo, kлокotavo kloparske pokvarene mašine. Vrućina postaje nametljiva, kao da se oseća zanemarenom. Čaršavi i kućna haljina najednom su hladni.

Izlazi iz kreveta i udara kolena, u sebi psuje kuću i neispravni klima uređaj. Noćni čuvar gospodin Garti trebalo je da ga popravi ili da dovede svog rođaka električara da ga popravi ili da pozove belca koji ga je instalirao da ga popravi – plan je prilično nejasan. „Dolazi“, kaže joj kad god upita. „Dolazi, molim.“ Nedeljama vruć vazduh. Ali odnos između nje i osoblja još je labav, a ona ume da se kreće sporo, da polako zateže. Ona je žena, pod jedan; neudata, još gore; Nigerijka, najgore; i svetle kože. Po ganskim merilima, mogla bi biti poznati terorista. Osoblje, koje je nasledila, zajedno s kućom i drvenim nameštajem s narandžastim tapacirungom, hoda oko nje na prstima slabo prikrivajući čuđenje. Što se doselila sama. Da prodaje cveće.

Još gore: što je stigla te subote, sa aerodroma, ujutro, u belom lanenom kostimu i cipelama s otvorenim prstima i, dok je izlazila iz taksija, nerazumljivo rekla „Kako ste?“, s mešavinom britanskog i američkog akcenta. Najgore: što posle nje iz taksija nije izašao muškarac.

Što je pokušavala da im uhvati pogled dok se s njima rukovala.

Što je ostavila kofere pored taksija (tri? ima li još? je li to sve? ceo život u Americi?) i krenula pravo ka zidu da zabode nos u puzavice. „Bugenvilija!“ I dalje sasvim nerazumljivo.

Što ih ujutru pozdravlja istim čudnim „Kako ste?“ i jednako čudno im se zahvaljuje što rade svoj posao. „Hvala vam“, momku kad joj opere odeću. „Hvala vam“, kuvarici kad joj postavi ručak. „Hvala vam“, vrataru kad otvori kapiju, a onda još jednom kad je zatvori.

Što puši.

Što nosi šorts.

Što se u šortsu šetka po bašti, sa slamenim šeširom, cigaretom i makazama, secne tu i tamo, pa to odnese u kuhinju, gde stoji pored radne površine i ne gnječi jam, ne čisti pasulj, već aranžira cveće. Uvek joj je bio zabavan prezir Afrikanaca prema cveću, ravnodušnost štedro darovanih (ili ubijenih u pojam – hronični samoprezir ljudi koji ne mogu da prihvate, uprkos čvrstim dokazima, da bilo šta što raste u njihovoj zemlji, bujno, prekomerno, bez napora, može biti vredno). Gledaju je kao naučnici koji posmatraju novu vrstu: hibrid, biljožder, po svemu sudeći bezopasan, ali ko će ga znati. S maskom na licu joj kuvaju i serviraju obroke, peru joj odeću, pregledaju njene stvari kad misle da ih ne vidi, šapuću, posmatraju je dok jede. Još im nije rekla da je nekad živela u Gani, da govori tvi i razume njihovo došaptavanje o cveću, spavaćicama na cvetiće i odbojnim navikama u ishrani, na primer čupanju i jedenju koro-va (limunske trave). Naučila je to od oca, koji je govorio sve veće nigerijske jezike plus francuski, svahili, arapski i pomalo tvi. „Uvek se potruđi da naučiš lokalni jezik. Nikad to ne priznaj meštanima“, govorio je pred kraj života, s cigarom koja dogoreva u ustima –

gore levo.

Tu je.

Pokret koji je tražila.

Gornji levi kvadrant, pored Sejdi ali bliže srcu: ne čupanje, stezanje ili probadi straha, već odjek, praznina, pražnjenje. Poznati osećaj. Ne onaj koji je tražila, kog se plašila (koji najavljuje patnju dece) već sećanje koje je zaboravila da još ima, nepogrešivo zapamćeno, od pre četiri decenije.

Ponovo seda, odsutna, odustaje od onog što je nameravala da obavi, šta god to bilo, možda razgovor sa gospodinom Garti-

jem, ili udarac u bok mašine na zidu, ili menjanje posteljine, ili piće posle noćne more. Misli: *čudno*, sad se vraća na smrt svog oca, na koju tako retko misli, nefokusirano kao što se pričaju snovi, razblaženo, ne događaj već emocija, tuga koja je izbleдела, sasušila se, skvrčila, izgubila boju. *Događaj* i dan-danas vidi jasno kao dan. Lagos, jul 1966, kratak niz događaja:

prvo, buđenje i borba za vazduh, hladnoća, ona ima trinaest godina, svi njeni poster Bitlsa pribodeni su na zid, sedi uplašena u mraku s prazninom u grudima, s nepoznatim osećanjem (ista čudna praznina kao sada). Drugo: ide iz svoje sobe niz hodnik, do očeve sobe, pošto je zaboravila da je otputovao na sever da obiđe tasta i taštu, njenu „baku“ i njenog „dedu“, Nvanerije, koje nije upoznala, i nikad i neće. Niko to nije rekao. On nikad, njen dobri otac širokih ramena, vunaste kose, koji je svake noći plakao zbog gubitka svoje mlade supruge klečeći pored kreveta, ispod portreta Somajine Nvaneri, plave, zlatnih očiju. Duha.

Dvadeset sedam godina.

Vilinski duh od majke.

Iskrvarila na porođaju.

Za Folu neznanka, ništa više do lice, tako neobično bledo da na portretu izgleda kao da je rođena bez krvi, isklesana od leda. Ipak tako lepa. Građa za legende. Mesna znamenitost u Kaduni. Otac Nigerijac, Igbo, slavan po svom poslu na severu i po tome što je ubrao jednu ružu iz sedišta misije i oženio se njom, Škotkinjom, crvenokosom Mod. I ostalo: stid, mrtvorodeni sin, pobačaji jedan za drugim, odmahivanje glavom i mlaćenje jezicama, vidiš, *Škotkinja ne može da iznese dete Igbo muškarca*, i onda ćerka svetle kože, čarobna mulatkinja. Mala kadunska princeza. Ćerka kolonijalnog činovnika. Izborila se za stipendiju da studira negovateljstvo posle rata, brzo upoznala Kajoa Sevidža, Folinog oca, advokata, doskorašnjeg pripadnika Kraljevskih vazduhoplovnih snaga. Preminula na porođaju, itd. Niko nije rekao. Niko nije pomenuo da nikad nisu došli da

je vide, uvaženi Džon i Mod. Nvaneriji. Nikad pozvali, nikad poslali poklon, ali slutila je: da nju krive za preranu smrt svoje jedinice, kao što će ona njih kriviti za njegovu.

Ali ne tada, još ne.

Prvo: budi se u ponoć s prazninom u grudima. Drugo: na prstima ide kroz hodnik do očeve sobe, prazne. Treće: penje se na njegov prazan krevet, još topao od mirisa (rum, sapun, ruska koža), pokriva lice njegovim debelim, ručno tkanim ćebecom i leži nepomična, otvorenih očiju dok joj srce lupa. Nepomična kao leš, umotana u pamuk i oznojena mada klima uređaj radi. Otac nije tu, otac je tog jutra otišao u Kadunu pošto je od nekih prijatelja čuo da su Igboi na severu opet ugroženi.

„Opet?“, uzdisala je dureći se i glasno srkala doručak (*gari*, šećer, voda, led) jer je već znala da odlazi, čim joj je to pripremio. „Doručak bušmanske devojčice“, govorio je u šali. Prah od jama u ledenoj vodi, omiljeni doručak. Ako je taj njen deda tako bogat kao što kažu, s limuzinom i asimetričnom velikom kućom, zašto onda njen otac mora uvek da „proverava da li je sve u redu“, pitala se krckajući led, mada je znala. Uvek je morao da ide da bi ih umirio, da bi se iskupio, da bi ponovo zatražio oproštaj za Somajininu smrt (za koju, tehnički govoreći, nije bio kriv on već ona, novorođenče Fola, ili doktor ili utroba).

„Ti Igboi su uvek u nevolji. *Na wow o.*“

„Tvoja majka je bila Igbo.“

„*Napola.*“

„To je sasvim dovoljno.“ Pogledala ga je i videla da se smeje dok prilazi da je poljubi u čelo. Odlazi. „Vraćam se pre nedelje. Volim te.“

„*Mo n mo.*“

Na jeziku Joruba ne postoji izraz za *volim te*. „Kad nekog voliš, onda mu to pokažeš“, govorio je njen otac. Ali je ipak to rekao na engleskom, a ona je odgovorila „Znam“, *mo n mo*.

Izašao je.

Samo tako.

Ustao, spustio šolju iz koje je pio kafu, poljubio je u čelo pokrivši dlanovima njene afro kovrdže i prošao kroz vrata. Otišao. Vunasta kosa i vuneno odelo. Gore – dole, gore –dole, živahno su poskakivala široka, energična ramena i on je nestao iz vida. Zaokretna vrata su se otvorila, pa zatvorila.

Četvrto: četrnaest sati kasnije u njegovom krevetu ispod ćebeta klizi u mrak, odsustvo, miris i žegu, nepomični i nemi okean. I ostaje tu. U tišini. Leži pravo kao motka, ne miče se, zna.

Da je nešto uklonjeno.

Da je neka stvar koja je bila u svetu upravo izašla iz njega, sigurno i prosto kao što čovek izlazi iz sobe ili kao što seme precvalog maslačka hvata vetar i penje se, nemo, ostavljajući iza sebe prazan prostor, otvorenost. Neverovatna, nepodnošljiva beskrajna otvorenost pojavljuje se sad oko nje, iznad nje, iza nje, a u toj otvorenosti zjapi rupa ili usna duplja: nepoznata, vlažna, šuplja i gladna. Nezajažljiva.

Pojedinosti su došle kasnije – kao što uvek dolaze, kao što se saznaju pojedinosti o umiranju drugog čoveka, kako se dogodilo, koliko je trajalo, da li mirno, hladno ili zastrašujuće, usamljeno – ali ta stvar se dogodila tu u spavaćoj sobi. Gubitak. Kanije, kad god ostane sama, razmišljaće o zastrašujućoj sličnosti ta dva trenutka: sama u mraku po zagušljivoj žezi, u sobi koja nije njena, u prevelikom krevetu. Kao u ogledalu. Poslednje noći u životu koji je poznavala, one noći u Lagosu nije slutila šta se dogodilo (prosto joj nije moglo pasti na pamet da zlo postoji, da je smrt ravnodušna), a ipak je nekako *znala*. Za nju je to bio događaj, konkretni gubitak, sati u kojima je prelazila iz tog unutrašnjeg znanja u spoljašnje znanje i dalje u apstraktni „gubitak“, u tugu. Šest ili sedam sati otvorenosti polako su otvrdnjavali u usamljenost.

Pojedinosti su došle kasnije – kako su ih vojnici, Hause, pun

kamion, opijeni jeftinim heroinom i mržnjom, pobili zapalivši kuću i zatvorivši izlaze kamenjem – ali pojedinosti nikad nisu očvrstnule u sliku u njenoj glavi. Zato nikad nije u to poverovala, ne istinski, nije mogla to da *vidi*, nikad nije zastala na slici koja bi se zalepila za svest, obložila mesom reči (huktanje vatre, zapaljeno drvo), dodelila leševima lica. Reči su ostale kosti. „Vojnici“ su bili niko. Bili su senke, ne ljudska bića. „Nvaneriji“ su bili ono što su uvek bili: portret na zidu, ime. Bled spisak likova. Ne čak ni likova već kategorija: civil, vojnik, Hausa, Igbo, zlikovac, žrtva. Suviše neodređeno da bi bilo istina.

I ne on.

A bio je on. Nema sumnje da je bio tamo (mada nisu mogli da potvrde, kosti su postale pepeo, u REM fazi, u snu, njegovo „Fola!“, dva mehurića), dok su mahniti pogromi protiv Igboa prerastali u rat. Ali prosto nije mogla da ga vidi, onog oca kakvog je znala, čija je ramena gledala kako poskakuju dok nije nestao iz vida. Nekog drugog su ubili te noći, ti „vojnici“ koje nije mogla da vidi ubili su „žrtvu“ koju nije poznavala, bezimenu poput svih žrtava.

Bezličnost svega toga.

To je bio i uvek će biti problem, taj kamen o koji se ponekad spotiće celo njeno biće: to što je on (a time i ona) postao tako neodređen. U trenu. Što na kraju pojedinosti nisu bile važne. Do tog trenu njen život je izgledao kao vrlo originalna, bogato istkana priča sa sjajnim junacima; ona: bez majke, princeza okomitog dvorca, njihovog četvorospratnog stana ostrvu Viktorija; oni: energični, strasni prijatelji njenog oca, osoblje; on: obudoveli kralj dvorca. Da je njegova smrt odgovarala životu koji je ona poznavala – saobraćajna nesreća, na primer, u njegovom voljenom „spacheku“ ili rak pluća ili jetre jer bi do kraja pušio cigaru i pijuckao rum – mogla bi da prihvati gubitak. Žalila bi. Postala bi siroče u četvorospratnici koje je u trinaestoj godini ostalo bez ijednog roditelja, ali bi tako ožalošćena bila

sama sebi prepoznatljiva (tragična) a ne bi postala deo istorije (bezlična).

Odmah je osetila promenu u boji glasa kad bi ljudi saznali da su joj oca ubili vojnici; u načinu na koji su klimali glavom, da, *jasno je, početak nigerijskog građanskog rata, naravno*. Nije važno što su Hause napadale Igboe, a njen otac je bio Joruba, baba Škotkinja, a osoblje Fulani, pa i Indijci. Desetoro mrtvih, jedan Igbo, zanemarljive sitnice, nema veze. Osetila je u Americi, kad je stigla u Pensilvaniju (pošto ju je ljubazni Sejna Vosornju najpre odveo u Ganu), da njeni drugari iz razreda i nastavnici, kako beli tako i crni, misle da je to što se dogodilo prirodno koliko god tragično. Da više nije bila Folasade Somajina Sevidž već je postala tipični građanin ratom razdirane države. Bez posebnosti. Bez mirisa ruma, bez postera Bitlsa, bez ručno tkanog ćebeta na krevetu i bez portreta. Samo neka ratom razdirana država, beznadežna i neljudska, vlažna kao sve ratom razdirane države. „Žao mi je“, rekli bi spustivši oči, kao što kažu *žao mi je* kad umre neko star, „to je loše“ (ali ne baš *toliko* loše, više „tako to ide“ u ovom svetu), bez tračka čuđenja u očima. Očeve širokih ramena i vunaste kose u ratom razdiranim zemljama stalno ubijaju, zar ne?

Kako se to dogodilo?

Nije čeznula za Lagosom, za sjajem, uzbuđenjem, osećanjem bogatstva – već je osećala da se predala besmislenosti istorije, zbacila skućenost i naivnost svoje prethodne individualnosti. Posle toga je prestala da se zamajava detaljima, idejom da ljudsko postojanje dobija svoj oblik od individualnih posebnosti. Ova kuća ili ona, ovaj pasoš ili onaj, Baltimor ili Lagos ili Boston ili Akra, skupa odeća ili polovna, cvećarka ili advokatica, ili život ili smrt – na kraju to nije bilo važno. Ako čovek može da umre bez identiteta, iščupan iz svakog konteksta, onda može tako i da živi.